

Jasenka Lalović

**KA
STI
GU
LJA**

— Laguna —

Copyright © 2021, Jasenka Lalović
Copyright © ovog izdanja 2022, LAGUNA

Autorka fotografije na koricama:
Ivana Vasojević

Ovu knjigu posvećujem svojoj majci Mariji i svim ženama koje su kroz život ponijele i iznijele mnoge nepravde, koje su pokazale svijetu da ne treba govoriti o sebi, već prepustiti vremenu da utvrdi njihove istine.

Koliko je visoko do neba, toliko je duboko do čoveka.

Mirko Božić

SADRŽAJ

Reč-dve o knjizi i malo šire od toga	13
DUŠA	17
LAĐA.	24
KRST.	32
ĐEVOJKA	38
ŠEMPJAVILO	44
ŠJORA	48
MATI.	55
CEKINI	64
SPIČANIN	70
KAMENICA.	78
LENCUNI.	85
VRĆANJE	91
ZABORAVLJENICA	101
SESTRA	107
KUŠIN.	115

ZID.	122
ŠKUDJELICA	130
BROŠ	139
SIMPATISANJE.	148
BLJESAK.	155
LIBRI.	163
STAREVINA.	173
PAPIR	180
SKRIVENICA	188
ŠUFIT	196
DOM.	204
ŠKRINJA.	213
OGANJ	223
ŠENICA	231
MODRINA	242
ŽALO.	251
PETROVDAN	259
ALKA.	269
PELIN	279
PRSTI	287
UNIFORMA.	290
TAJNA.	296
ZBJEG	304
GLEDANJE	314
GALEB	324
KULA.	334
PARAPET	342
NERANDŽE.	350

DLANOVI	357
ZANOS	364
VERIGE	371
KASTIG	380
ODRICANJE	389
BIJEG	399
MJERA	408
JANJE	417
SREĆA	426
PLANINA	433
ZAGRLJAJ	442
SUOČAVANJE	450
KLETVA	459
POVRATAK	467
OSVRTANJE	474
STISAK	481
LAVANDA	488
SVOJA	494
Rječnik manje poznatih riječi i izraza	505
Poklon rodnoj grudi	517
San na ivici snova	519
Znamenje potomcima	521
Žena – stup	524
Roman o muškarcima	526
Reč autorke	527
O autorki	531

REČ-DVE O KNJIZI I MALO ŠIRE OD TOGA

Da li znate kako nastaju biseri? Školjka sama stvara svoj biser. Biser je i metafora za nešto retko, nešto lepo i svakako vredno. Ne postoje dva ista prirodna bisera. Nizati svoje bisere i od njih praviti ogrlicu nije lako. Svaki novi mora da se slaže sa onim već postavljenim. Samo će tako ta ogrlica zadovoljiti i onog koji je niže i onog čije bi oko trebalo da uhvati tu lepotu.

Dok ovo pišem, sve vreme razmišljam o Jasenki i lestvicama koje je za kratko vreme pred sebe postavila, i to sa samo dva romana iza sebe. Nije lako nijednom piscu dok stvara novo delo da se ne zapita da li će ovo koje piše biti bolje od prethodnih, da li će opravdati poverenje koje je stekao kod čitalaca, da li će mu poći za rukom da ponovo istka onu nit koja povezuje pisca i čitaoca i tako doda novi biser na svoju spisateljsku ogrlicu.

Iako se naslanja na prethodne dve, knjiga ispred vas ne donosi njihov nastavak onako kako bi neki od nas očekivali. Ime romana *Kastigulja* je samo po sebi intrigantno i tera vas da, pre nego što krenete da čitate, tu reč potražite u rečniku da biste kroz njeno značenje makar naslutili o čemu se u romanu radi.

Ovo je samo na prvi pogled priča o jednoj porodici i ženama te porodice kroz više generacija. Smeštajući ih u vremenski

okvir s kraja devetnaestog veka pa sve do kapitulacije Italije u Drugom svjetskom ratu, a prostorno ih stavljajući na primorsku stranu, spisateljica nas uvodi mnogo dublje ne samo u bit nego i u međusobne odnose svih naroda koji žive na ovim prostorima.

Ako su prve dve knjige nosile žene sa ove i one bande gore, teret ove treće, po meni, ravnopravno dele i ženski i muški likovi. Dok plete sudbine Jele, Agnice, Đurđe, Anđelike, Mare, Katice, Danice, Jasenka u njih vešto umeće i priče Nika, Perka, Veljka, Vuka, Andra, Irfana, Jova. I upravo kroz to umetanje ona nam jasno daje vekovnu istinu ovih prostora kako „muško čeljade nosi samo svoj krst, a žensko i svoj i od cijele famelje.“ Žene, majke, kćeri, sestre, udovice, ostavljenice, zaboravljenice, čuvarke, kućnice – svakoj od njih kao da su koraci okovani međama i unapred izbrojani i u svakoj stoji „osećaj zapečaćene sudbine, odsanjanih snova, neostvarenih želja“. Ako se zapitamo zašto je to tako, dobijamo i odgovor: „Možda zato što nijesu mogle da biraju. Zato što su svaku ženu rođenu pod ovom kapom nebeskom, prije no se udala, vjenčali sa ovim kršem. Njezina sudbina je da istrpi sve ono od čega se muško izmaklo. Svezana je okovima da ne može nikud krokom dalje kuće. Njojzi je ostavljeno da čuva i sačuva sve što muško broji u svoje. Famelju, dom, jezik matere od predaka...“

Kroz prizmu njenog pisanja u životima njenih junaka prelaju se životne borbe svakog od nas. „Nekome je opomena to kad mu Bog da mnogo dobra da vidi oće li ga to osilit. Nekome, opet, podari težinu kroz život, da vidi oće li se pridržat da ne padne i ako padne, oće li se dić. Zarad čega je tako, samo on zna.“ Ustaju tako i padaju Jasenkini junaci, kreću se po ivici života, plešu sa smrću, kupaju se u bolu i radosti, bore se sa jadom i nepravdom, ne znajući da li da se boje svojih želja ili strahova. Sve ono što misle da mogu ostaviti iza sebe sačeka ih kao opomena da od sebe ne mogu pobeći.

Hrabri su Jasenkini junaci. Čestiti i skromni, dubokoumni. Uče nas da život ne nudi mnogo i da ponekad da bi ti se dalo,

ruku moraš pružiti sam. Da je teško onome ko je otišao, ali da je još teže onome ko je ostao, da je najgore ono o čemu se ne priča a svi to znaju, da nepravda izjeda iznutra, da se neke tuge ne daju utešiti, da je „najgrđa ona žeđ kad piješ od onoga što ne može da te napoji“, da čovek nije ono što o sebi govori nego ono što od sebe napravi, da su najteža ona pitanja na koja se unapred znaju odgovori i da „povrijeđenu dušu ne mogu da zacijele tuđa opraštanja, dok sama sebi ne oprosti“.

Uče nas i da je dom svetinja, a ognjište samo dok u njemu gori vatra. „Tužne su utuljene vatre i kad se na žar prethodnog dana ne nadoveže iskra novoga jutra (...) Zbore da je čeljade darivano sa tri vatre. Jedna je sunce na nebo, druga je svijeća u crkvu, a treća oganj u ognjište. Sunce će vazda sijati, jer Bog o tome brine. Svijeća će goret sve dok je u narodu vjere. Samo je ognjište ostavljeno čoeuku. Koja god da se vatra utuli, ne sluti na dobro.“

Nije li celi život ljudska borba? Da li je sreća sve što se meri odsustvom nesreće? Zašto čovek mora da zna kuda ide, a kuda se vraća? Koji je to zalog precima i amanet potomcima? Koji je to dug koji smo preuzeli i kojim ćemo naše potomke zadužiti? Kako to da nekoga tuga slomi, a u nekome probudi inat? Zašto nema života ako se vazda za sobom osvrćemo? Šta to čovek može imati a da se broji da je njegovo? Zašto ništa kao zagrljaj dušu ne uveže? Da li treba oprostiti? Postavljajući ova pitanja, Jasenka svoje junake stavlja u dileme, kopajući duboko po njihovim dušama, razgolićuje ih za nas, otkrivajući nam njihove najveće strahove i nade, njihove tajne, iskušenja, žudnje, grehove, terajući i nas same da se u njima nalazimo i preispitujemo.

Koje su to niti koje vezuju sve tri knjige? Osim nekih poznatih likova iz prethodne dve o kojima zbog čitalačke strasti neću pisati, tu je motiv gumenjača i crevlji. I u ovoj trećoj knjizi one su i mera i opomena onome ko ih nosi. One sve odaju i govore o onome čije su.

Ako bosiljak, simbol čistote, vezujemo za prethodni roman, ova knjiga ima pelin. I ne bira ga Jasenka slučajno jer „mirisima

lavande i bosioka ponekad treba zera gorčine od pelina da bi se sastavili u ono po čemu se prepoznaje komad ovog neba.“

Pišući knjige o ženama, Jasenka ih je i namenila ženama koje su obeležile njen život. Prva je posvećena njenoj sestri Silvani, prerano ugasloj zvezdi njenog neba, druga baba Dragici, čuvarci topline doma kao i svim ženama od njene vrste, a ovu treću namenila je majci Mariji, od koje je i sama naučila kako se iznose nepravde u životu i kako se ostaje uspravan do kraja. Nanizavši na svoju spisateljsku ogrlicu svoj treći biser, ona je nesumnjivo ovom trilogijom otvorila jedno sasvim novo poglavlje u crnogorskoj novijoj književnosti. Pišući hrabro o onome o čemu ranije niko nije pisao, o onima koje su ponele najveći teret života, uvezujući u njihove teške životne priče i tradiciju, i običaje, i jezik, izgrađujući tako mostove između prošlosti i sadašnjosti, Jasenka se i sama našla među div-ženama ovog podneblja, nastavljajući upravo svojim pisanjem da bude čuvarka ognjišta iz kojeg je potekla.

Gordana Predić,
istoričarka i novinarka

DUŠA

Neko se rodi tamo đe ne treba, u vrijeme koje nije po mjeri njegove duše, tako da cijelog vijeka traži sebi mira. Čini se da mu je duša zalutala u tijelo s kojim se nikad do kraja nije srodila. Bude joj i ostane tijesno ispod čapre, grči se da jedva kopore, napola uzima zraka, ne mireći se sa sudbinom da je to zapalo po nekoj višoj pravdi i nebeskom poravnanju. Ako je tako od neba, onda se u to ne dira. Teško se to nosi. Preteško. Vremenom duša i tijelo počnu da se dave, sabijaju jedno uz drugo, međusobno guše. Pusta duša zaludu se migolji, uzalud sluti da ta tjeskoba nije bila njojzi namijenjena, da je to bila nečija tuđa mjera. Tako ostane sve dok se s tijelom ne rastavi. Ipak je tijelo zemaljsko, a duša pripada nebesima.

Sve češće je Đurđa zaticala sebe kako prebira po glavi, što je naćera da onog dana prođe Starim gradom i tako zapečati svoju sudbinu. Bio je dovoljan samo jedan krivi pogled preko ramena i malo njezinog kaprica, pa da zarad toga proživi život koji ne bješe ni nalik onome čemu se nekada nadala. Sabirala se i oduzimala ne bi li razumjela kad se to desi da odustaneš od svega što ti se nekad činjelo nasušno ka zrak kojim puniš

pluća. Kad se toliko promijeni čeljade da više ne prepoznaje svoje misli od nekad?

Pa opet, da neko sad pita Đurđu što joj to nije potaman što se tiče njezinog muža, ne bi umjela nabrojati neke posebne zamjerke. S njim je imala sve i opet ništa. Nikad je nije uvrijedio, niti reka štogod grdno, al isto tako nikad ništa lijepo nije mu pobjeglo s jezika. Ima je običaj da gleda kroz nju ka da je nema, taman ka što gleda stvari kroz kuću. Često se sramila od onoga što joj je prolazilo glavom, vjerujući da to što promišlja je preko onoga što treba i smije čestita žena da poželi. Kako god, to što im nikad nije falilo leba i što je za zeru lakše podizala decu od drugih žena nije uspjelo da ispuni prazninu koja je pritiskala od dana kad su se prvi put sastavili. Razlivala joj se prsima, često mameći iznenadne glasne uzdahe nespokoja.

Ponekad bi joj pred oči iskočila slika života od nekad. Pitala se kako bi joj bilo da se tada udala za Iliju Simovog. Prišetila se kako je, nekad, mudra baba Luce znavala reć da đevojka, ako išta ima u svijest, treba da bira momka koji je već nju izabra. Od ovih na koje oko lako zapne, čeljade se lako spotakne.

Nije prošlo mnogo vremena pošto se Đurđa udala, kad su joj javili da se Ilija oženio nekom đevojkom iz Grblja. Odselio se iz Budve i više se nije vrća na ove bande. Slutila je da je to bilo zarad nje. Više im se nijesu putevi ukrstili, niti mu se raspitivala za zdravlje. Mada, nije da je nije kopkalo. Posebno što joj godine pored drugog čoeaka nijesu donijele mnogo spokoja. Trebalo je dosta vremena dok je shvatila da se sreća ne mjeri mirom, no baš tim komadićem razvučenog odsustva tuge.

Prolazili su dani i stapali se u godine. Perko je sve manje vremena provodio doma. Oduvijek je bio slabo pričljiv, a sada posve zamuknu. Prestade da zbori o svojim naumima, niti je spominja kuđ ide, tako da Đurđa nije znavala đe je, još manje

kad će se od tamo vratiti. Kad bi se zatekla doma, znava je satima obamrlo gledat ispred sebe. Ukočen pogled odvodio ga je neđe podalje od tih zidova. Pokoja riječ, ako bi mu procurila između zuba, činjelo se da je pobjegla mimo njegove volje.

Đurđa nije šćela da ga išta pita. Nešto joj nije davalo da se raspituje đe ide i kad će se vratiti. Dati je ošćela da bi je istina mogla dotuć. Ovako je puštila da samo sluti. Što je od toga teže, sama nije znavala. Istina slomi ćeljade, al se od nje vremenom ispravi, slutnja stiska i ne pušta. Grđa je slutnja. Znavala je da ne valja što se potpuno povukla pred Perkom, mada ne bješe sigurna da li bi umjela podnijet da je drugaćije.

Po noći svako bi lega na svoj dio koćete, obrćući pleća onom drugom. Perko bi se poput lupeža uvuka u postelju tek onda kad mu se učini da je Đurđa utvrdila san. Nije znava da se vara, jer jedva da je zaspjjevala. Do dugo u noć bi osluškivala disanje pored sebe. Činjelo joj se da joj oduzima od zraka, da se toplina njegovog tijela preliva po lencunu, izazivajuć u njojzi nemire od kojih jedva da je mogla oka sklopit. Obićno se dizala prije prvih kokota. Ne toliko što joj je bila preša od rabote koliko je nije držalo mjesto uz Perka. Nije bila ljuta. Bilo bi dobro da je tako. Bila je kivna. Ljutnja prođe ćeljade, a kivnja ga načne tamo đe je najtanje i pretvori u zlopamtilo koje teško oprashta.

Osvanuo je vedar dan. Tih. More se plavilo bonacom donoseći mir. Kad gođ bi Đurđi pogled odluta daleko uz pućinu, činjelo joj se da tamo nazire neki drugi svijet. Mođda i nije bilo tako. Mođda ga je samo umislila. Prićinjava se od oblaka razvućenih uz tanku crtu horizonta. Podsjećali su na obrise nekih tajnovitih planina i neki drugi svijet koji joj se, dok je bila đevojka, ćinio da je nadohvat ruke i da mođe bit njezin. Sada je bio dalek, predalek. Kad gođ bi pogledala na tu bandu, zaticala je sebe kako iznova kudi dan kad je obrnula put Perkove butige. *Zla sudbina što ga tada ne prepustiš Marici Jovovoj.* Uz ponovni dubok uzdah, navali da preslaže već slozene intimele gurnute

na dno bauh. Mirisale su na lavandu, onako kako je mirisalo vrijeme koje je ostalo daleko iza nje. Krupna suza skotrljala joj se niz obraz.

U taj tren pred nju iskoči Milja. Otkad je počela da služi kod Đurđe, preuzela je na sebe svekoliku rabotu, a nije je bilo malo. Prije no što je prozborila, posred čela urezala joj se duboka bora. Reklo bi se da je unaprijed odustala od onog što je naučila reć. Umjesto toga, mršteći se, dodade:

– Gospa Đurđa, nešto ste ublijeđeli u potonje vrijeme. Sad ću svarit od onog gorskog čaja što ga ubrah uz planinu – glas joj odade brigu.

– Neka, Miljo, neka. Pasaće me – Đurđa zatvori bauo prije no se đevojka primakla, braneći joj da u njega proviri ka da se tamo skrivaju sve njezine tajne.

– Oće, pasaće. Taman ka svekoliko – Milji nije trebalo mnogo da ukovča. Izmaće se korak unazad i skrenu pogled.

– Koja ti je godina? – Đurđa iznenada upita ne bi li sa sebe skrenula priču.

– Tridesta – Milja jedva prekotrlja preko jezika.

– Nikad te ne pitah. Što te načeralo da dođeš da služiš na primorje?

– Otac mi je nastrada na Taraboš, a mati se, malo poslije toga, preudala. Imali su samo mene. Ostadoh kod strica i strine. Bila sam im sluga neplaćena. Ne mogah više istrpjet i jednu noć, pobjegoh preko planine – nešto što tek sliči osmijehu okrznu Miljin ćošak usne.

– Lijepa si đevojka. Kako se ne udade?

– Niko neće siroto ćeljade, gospo moja. Nemaš im što donijet u dom, bez zlu sudbinu bezbratnice. Takvu đevojku malo ko oće. Boje se ka da je guba i ka da će im kuću iskopat.

– Pa i ja sam jedinica.

– Ođe je to drukče. Ođe se nevjeste daruju zemljom, pa je iz roda ponesu u dom. Malo se drukče gleda na žensko ćeljade na

ove bande – Milja zastade u po riječi. Ništa joj se nije dopadala boja Đurđinog lica u potonje vrijeme.

– Dobra moja gospo, odoh ja da svarim čaj. Dobro će ti učinjet.

– Pušti čaj. Bolje smuti đetićima kaše. Danas ne mogu kopornut.

– Zborim ja da si ublijeđela – Milja zacokta jezikom varajući pinjatama.

Začuse se koraci preko tarace. Na vrata uskoči neobično lijepa žena srednjih godina.

– Mati – ciknu Đurđa i poleće joj u zagrljaj. Odjednom joj se povrnula snaga i ona zaboravi na nemoć koja je do maločas držala. Nešto u njojzi prepuče i zaplaka.

– Što ti je? Nešto mi nijesi ćeperna danas. Da nijesi, jade, bolesna? – žena odmače šćer od sebe i zabrinuto je pogleda u oči.

– Nijesam, no sam te preželjela – dlanom šake Đurđa istrlja mokar obraz.

– Donijela sam đeci fritula – sve je oko Agnice mirisalo na gratani limun i vaniliju. Nikad nije priznala da su njezine fritule isto što i paštrovske priganice, niti je kome odala kako se prave. Đurđi bijahu iste, al nije šćela da joj se zamjera, zboreći da ih niko ka ona ne umije umijesit.

– Ajde, šedi. Mati moja, ti se ne mijenjaš. Vazda si ista – komadić zavisti utanjio joj je glas, više zarad promisli kako joj se u potonje vrijeme oduzela svaka volja da se ogleadne u zrcalo i malo uredi.

– Andro me lijepo drži, Bogu fala – Agnica nikad nije krila da je srećna pored muža. – Još da si mi ti malo bliže, sve bi mi bilo potaman. Mislite li se vrćat? Ne znam što činite ode. Još malo pa će vam i đeca u školu. Grad je nešto drugo od ovog – ne znade kako da nazove mjesto đe živi Đurđa i ježeći se zamava rukama oko sebe.

– Već smo upisali Nika u Reževice. Nema nama više nide puta – iz Đurđe procuri jad.

– Kako to misliš?

– Tako, lijepo. Treba održat kuću i imanje. Mnogo je tu rabote. Bogu fala, odskoro imam jednu đevojku od ruke. Sve joj živjelo. Da mi nije nje, ne znam što bih činjala.

Baš tada pred njih iskoči Milja. Čim je vidjela gošću, ne pitajući, napunila je u dvije čikare do vrha čaja. Spuстила ih je na trpezu i bez riječi, grabeći krupnim koracima niz kamene skale, nestade za rabotom.

– Će ti je muž? – Agnica je slutila što muči njezinu šćer.

– Pođe kod njegovih – nešto ne dade Đurđi da se povjeri majci.

Znavala je, ako prizna, da će se to poslije teško izglatit između Agnice i Perka. Ne bješe spremna za još jedno kajanje. Ni zbog drugih, a ni sebe. Sebe možda ponajviše.

– Zna li se koliko će ostat? – mati je i dalje upinjala tamo Će Đurđi ne bješe milo.

– Dako se vrne do petka – na to Agnica stisnu oči, provjeravajući koliko je u tome istine.

Nešto joj je otreslo misli i osmijeh joj se razvuče preko usana. Ništa više nije pitala Đurđu, niti je više spomenula Perka. Do duboko u noć ostale su u priču, obje željne da izdijele što više vremena, tako da je Agnica ostala da prekonači kod šćeri. Nekoliko puta Đurđa je ufatila majku kako je iz prikrajka zagleda. Znavala je da mudro oko majke sluti sve ono što je prećutala, samo nije šćela da naliva ulje na vatru.

Šutradan, prije no su se pozdravile, Agnica snažno stisnu Đurđine šake. Na tren joj se zagledala u oči, tek da joj stavi do znanja da je sve dobro vidjela i preko onoga što su prozborile.

– Jedno moraš zapamtit. Kolko god te mučila nećija nepravda, od nje je grđa nepravda spram sebe.

– Zašto mi to zboriš? – tupo upita Đurđa.

– Misliš da se može skrit od matere kad joj detetu nije potaman?

– Dobro je mene.

– Nije, Đurđa moja, nije. Sve ja vidim.

– Perko je dobar.

– Jes, dobar je. Ne zborim da nije, al nije spram nas sve ono što se čini da je dobro – Agnica se obrnu, ubrzavajući korak preko tarace. Đurđa se smjela zaklet da su joj blago pogurena pleća jedva ugušila jecaj.

Đurđine nozdrve zagolicaše mirisi što ih je promaja razvukla kroz kuću. Miris dolazećeg ljeta izmamio joj je uzdah. Pred oči joj iskoči vrijeme od nekad. Bilo je to doba godine u koji je smještala sve svoje nade i đevojačka snivanja. Sve ono što je šćela, a nije joj se dalo.

Stomak joj se zgrčio iznenadnim bolom. Đurđa se sklupčala na kraj postelje, stiskajući objema rukama koljena, ne bi li je minuo bol. Znavala je. Sad bijaše sigurna. Ispod rebara nosila je još jedno Perkovo dijete.

LAĐA

Tup bol prenuo je Đurđu iz polusna. Najteži je onaj san na ivici snova kad čeljade sniva, a zna da se prepleo sa javom. Kad se po njemu, poput paučine, smotaju i slijepe strahovi i želje. Kad ne razaznaje đe prestaje jedno i počinje drugo. Ne zna da li se boji svojih želja ili ipak priželjkuje ono od čega strijepi. Tada čvrsto stisne kapke braneci snovima da provire u javu i ne pušta javu da mu takne u snove. Đurđa jedva otvori oči. Znavala je da će je dočekat još jedan dan koji neće, nit može bilo što ispraviti. Ruka joj nesvjesno kliznu niz stomak. Pod prstima je napipala malu loptu ispod koje se skriva još jedan život. Ni sama ne znade da li mu se raduje ili ne. Nije smjela previše puštit mislima da je lome, jer je predosjećala da mogu pretegnut na onu stranu na kojoj bi se postidjela sebe.

Nešto je nagna da skoči iz postelje. Istoga časa smrče joj se pred oči i Đurđa pade u ambis mrtvila. Mrak joj obuze tijelo, umirujući je bezbolom i bezmislima. Na tren se opirala zvucima koji su do nje dopirali. Bilo joj je fino u toj tami u kojoj je sve obamrlo u bezosjećaj, sve dok nije osjetila pljeskanje slabih šaka koje su pokušavale da je probude. Činjelo joj se da diraju nekog drugog, a ne nju. Možda bi istrpjela tu tminu da je nije prenela briga plačnog, milog glasa:

– Majko, majko... Probudi se! Što ti je? – prepoznala je Nikovu strijepnju.

Zaludu je pokušala da prozbori. Grč iz grla ne dade glasu da procuri.

– Vuko, trči! Zovi nekoga!

– Koga?

– Ne znam, samo ajde. Poitaj više!

– Neka – Đurđine usne napraviše pokret bez glasa. Kroz poluotvorene kapke jedva je provirila žmiravim pogledom.

– Jesi li se povrnula? – po Nikovom licu ispisa se olakšanje, dok je i dalje u skute drža majčinu glavu. Prsti su mu zapinjali kroz zamršene pramenove njezine kose sa koje je spala marama.

Tek primjetnim pokretom Đurđa zaklima. I dalje nije mogla ništa da izusti, još obamrla i umotana u tupo sivilo. Na jedvite jade uhvatila se za čošak kreveta ne bi li se ispravila. Niko i Vuko, izbečenih oči, nijemo su gledali u majku. Upirali su u nju pogledima ne bi li se uvjerali da joj nije ništa i da se ovo slučajno desilo. Nemir lako načne dušu djeteta. Začas ga savlada strah da može ostat ostavljen na milost i nemilost životu, jer mati je mati.

– Ajde, Niko, opoznićeš za školu – Đurđa pokuša da razvuče usne u poluosmijeh.

– Neću da te ostavim – ne htjede da se makne s mjesta.

– Ajde, ajde. Tu je Vuko, biće meni dobro – Đurđa pokuša da ga umiri.

Niko se nevoljno diže, objesi pletenu torbicu o rame i u nju tisnu komad kruva. Prije no je iskočio iz kuće, primače se majci da je celiva.

– Neću danas niđe svrćat. Iz škole ću pravo doma – pokušeno obeća.

Đurđa ga nježno zagrla. Bilo je u tom djetetu neke topline koja, ponekad, ne bude dobra za muško dijete. Bar se tako broji na tu bandu svijeta. Vuko bijaše posve drukči od Nika. Divalj, vazda

na svoju ruku, neposlušan. Iako mlađi, svuđe je bio kolovođa. Ako je u selo bilo kakve štete, prvo se na Vuka promišljalo. Jednom je baba Stana došla pred kuću da se žali. Imala je poviše sela mali tor. Svako veče, pred mrak, ugnala bi u njega koze koje je za dana puštavala uz planinu da brste. Jednom je tu zatekla Vuka kako pračkom ćera jarca, ne dajući mu da se primakne toru. Pomamio ga i on – bjež uz planinu. Više se nije vrnuo. Od tada ostade da je Vuko dežuran krivac za svekoliku seosku štetu. Najteže im je padalo što se on na sve to samo smija, ne zboreći ništa. Ni da jeste, ni da nije kriv. Puštava ih je da misle što im je volja, dok je njega zabavljalo to što samo on zna istinu.

Cijeli dan Đurđa je prešedela pri prozoru. Nije joj se dalo da bilo što čini. Sve vrijeme je zamišljeno gledala preko uvale put zapada. Vjerovala je da na tu bandu svijeta živi malo srećniji narod od nje. Njezini koraci bili su okovani ovim međama i unaprijed izbrojani. Pitala se kako ih potrošit. *Zar vazda na iste ove staze i postopice? Na koliko istih skalina ću se oprijet stopama, dok ih svekolike ne potrošim?* Hiljadu pitanja brkalo joj se kroz svijest, muteći ih u besmisao. U daljini, tamo će se spajaju nebo i more, uočila je poveću lađu. Poželjela je da je sada na njojzi, pa će god da je povede.

Prenu je Milja. Svako malo joj je prinosila ćikaru toplog čaja ili pjat tople juhe da izije malo crkavice. Zaludu, ništa od toga nije moglo da joj klizne niz grlo.

Predveče, malo pošto se Niko vrnuo iz škole, začuše se čvrsti koraci preko tarace. Đurđa se obrnu put vrata. Znavala je ko ide. Oдавala ga je tromost. Ulazeći u kuću, prije no što je ikoga taka pogledom, Perko suvo prozbori:

– Dobro veče u kuću.

– Dobra ti sreća – odgovori Đurđa kroz zube reda radi. Pogledom je i dalje upirala put pučine. Gledala je, a ništa nije videla.

Vuko se zatrča ocu u zagrljaj i on ga prigrli. Tek tada Perko se osvrnu oko sebe. Ozbiljno Nikovo lice i to što se nije pomjerieo s mjesta staviše mu do znanja da se nešto desilo.

– Kako ste? Donesoh vam čibuka i lokuma iz Bara – zvučalo je ka da ih podmićuje ne bi li se kako opravda pred đecom što ga nije bilo toliko dana.

Đurđa je i dalje pratila pogledom onu lađu. Već se gubila iza udaljene hridi. Bi joj krivo što joj je izmakla dok se osvrnula na korake s tarace.

– Miljo, postavi večeru – promrsila je suvo kroz zube a da nije napravila niti jedan pokret.

Perko napravi nekoliko klimavih koraka put Đurđe. Nešto ga obustavi nasred sobe i ne dade mu da joj se primakne.

– Da se nije što desilo? – da ga nije dobro poznavala, mogla je pomisliti da mu je stalo. U sebi Đurđa se jetko nasmija.

Niko taman zausti da ispriča kako se to jutro onesvijestila, kad ga mati preduhitri.

– Nije. Sve je taman onako kako si ostavio.

Glas joj nače komadić tuge, mimo njezine volje. Đurđa duboko uzdahnu ne bi li za toliko povrnula to malo ponosa, ako je išta od njega preteklo. I dalje joj pogled nije htio, niti je moga, obnut se put muža.

Perko se namjestio na čelo trpeze, a sa obje njegove strane posedaše Niko i Vuko. Đurđa bi obično zauzela mjesto naspram domaćina, al se ovaj put nije pomakla sa stolice pri prozoru. Potonji zraci sunca šarali su oblake uz vodu u neke rozikaste nijanse, najavljujući promjenu vremena. Ako je po njima, donijeće vjetar. *Samo da ne doslute nešto grđe.*

Zanijeta mislima, nije čula o čemu zборе za trpezom. Prenu je Nikov glas.

– Tata, naša sam je pored kreveta – šaka mu je bila slijepljena preko desnog oka. Boja se da ga može izdat i da će puštit suzu.

Upitan Perkov pogled put Đurđe zaličio je na brigu. U sebi ona se podsmijehnu.

– Nije mi ništa. Ima neko vrijeme da me muči vrtešnica. Pasaće me – glas joj bijaše ravan.

– A da pođemo šutra do doktora u Budvu? Bolje da te neko pogleda – zveknu ožica o Perkov pjat.

– Neću. Ako i budem morala doktoru, poču sama.

– Tata, mama ništa ne okuša danima. Ufatio sam je kako vrće u teću ono što joj Milja dadne – nadoveza se Vuko.

– Jesi oslabila – Perku su se sastavile vjeđe.

– Puštite vi mene – više nije mogla istrpjet njihove poglede, diže se i pođe u sobu.

Neko vrijeme ostade oslonjena leđima na vrata, tupo gledajući u krevet ka da joj je najviši dušmanin. Svaki put kad mu se primicala, osjećala je prazninu svog poraza. On je bio svjedok svega što je skrivala. Najviše od sebe. Guta je i skriva sve njezine misli, dok su joj se noćima niz obraze slivale slabosti, kvaseći kušine. Vremenom je počela da je umiruje ladnoća lencuna oko njezinog tijela. Legla bi u postelju ukočenih, obamrlih pokreta, taman ka da liježe u sanduk. Osjećaj zapečaćene sudbine, odsanjanih snova, neostvarenih želja odavno joj je umrtvio tijelo, tek toliko da je disalo.

Nikako nije mogla dozvat u svijest kako se desilo da zanese sa ovim detetom. Preispitivala se kad je Perko posljednji put dodirnuo i kad su im se tijela jedno drugom primakla. Drhtavica joj je ježila kožu. Ne znade da li od mučnih misli ili potajne želje da je sve to moglo bit malo drukče.

Hiljadu puta je prevrćela misli i isto toliko puta se pitala će je to omanula i kada se preškartala. Stresla bi se na samu pomisa da joj se ikad Perko primaka i da su se takli. U njojzi je zamrla

žena prije no što je utrнула, i to malo biće, što sada u njojzi raste, bijaše potonja naznaka života kojom je koporala.

Đurđa se tiho uvuče u ledenu postelju. Pogled na razvučenu krparu preko zida, naspram kreveta, odvede je u neki drugi svijet. Dvorac okružen raskošnim drvećem, uređenim stazama i malim jezerom. Uz jedan grm šepurila su se dva pauna. Reklo bi se da su u nekoj ljubavnoj igri. U daljini krhka ženska prilika u dugoj bijeloj haljini sa čipkanim suncobranom oslonjenim na lijevo rame. Ispred nje mladić sa ružom u ruci, blago naklonjen. Ličilo je na trenutak kad je pred nju položio svoju ljubav. Svaku noć, prije nego što je savlada san, prebiralala je očima po tankoj ponjavici zategnutoj između dva eksera. Svaki put iznova dočekala bi je neka tuga izmiješana sa izgubljenim snovima. Gledala je u taj drugi svijet, za koji je nekad devojački vjerovala da može bit i njezin. *Kada sam od svega odustala? Kada sam pokopala potonju nadu da mi može pripast komadić od te sreće?* Tren prije no što je sklopila oči ne bi li sabila bol što joj se iznova prosuo tijelom, niz obraz joj kliznu suza, ona izdajnička.

Ne prođe mnogo i otvoriše se vrata od sobe. Đurđi pobježe trzaj. Perko pogleda u zgrčeno tijelo uz sam kraj kreveta. Smio se zaklet da je onog jutra, kad se iskra iz kuće i pasa put Spiča, ostavio u istom tom položaju. Tromo se uvuče u postelju. Načas htjede nešto reć, al mu se jezik sveza u stotinu čvorova. Nije se moga šetiti kad je potonji put sa ženom osta nasamo. Ne znade o čemu bi sada mogli prozboriti, niti je ima skoposti da je pogleda u oči. *Ona, zapravo, ne zna ko pored nje leži.*

Ovaj put nije joj obrnuo leđa. Namjestio se tako da gleda u šufit s obje ruke podvučene pod glavu, ka da je podupire da iz nje ne iculture misli što su mu brkale svijest. Odavno se tišina razvukla između Đurđe i Perka. Ni jedno ni drugo nijesu skrivali da su budni. Njihovi naizmjenični udisaji i izdisaji strujali su sobom, miješajući iznad njih vazduh. Stiska im je pluća ka da će ih otrovat ako zahvate od daha onog pored sebe.

– Znam zarad čega te nema doma – ni sama ne znade što je prva probila tišinu.

– Ne znam o čemu zboriš.

– Znam sve, Perko.

– A što to?

– To da si se pokaja što smo se uzeli.

– A ti se nijesi pokajala?

– Moje kajanje je zarad tvog kajanja, a tvoje nije zarad mog. To nije isto.

– Nijesam ti ništa grdno napravio – doskoro ove riječi su je znavale umirit.

– Nijesi.

– Što sam ti, onda, skrivio?

– Kriv si za ovu prazninu što mi je u prsi.

– Nikad nijesam obeća da ti mogu dat preko onoga što imam.

– Nijesi – ponekad je dovoljna samo jedna riječ da se sve složi na svoje mjesto. Dođe ka pečat kojim se ovjeri sudbina. Đurđu dotuče Perkovo priznanje.

Ponovo učutaše i svako poče iznova da prebira po svojim mislima. Najteže je kad se posve razdvoje, a roje se kroz istu postelju.

– Očeš li da se vrneš kod tvojih? – svaka njegova riječ udarala je posred obraza.

– Neću.

– Zašto? – njezino kivno srce uvrće da je načula trag nade u Perkovom glasu.

– Zato što nosim tvoje dijete. Zarad toga sam jutros izgubila svijest. Neću da se rodi niđe drugo do ođe.

Perko se trže. Ladan znoj obli mu tijelo. Htjede joj još nešto reć, al ne znade kako. Mimo volje, talas neke topline prostruja mu žilama.

– Biće đevojka. Sigurna sam da ću ovaj put rodit đevojku – prošapta Đurđa, skoro za sebe.

– Kako znaš?

– Po tome što ošjećam da to što nosim ispod srca treperi nepravdom ženske duše.

Perko ne znade zašto su mu tada pred oči zaigrali bijeli len-cuni. Oni koje je prije neki dan dugo gleda iz prikrajka. Možda se to sudbina s njim poigrava darujući mu žensko dijete? Da je tada u njemu bilo skoposti koliko želje, možda bi zagrlio ženu pored sebe.

– Da je živa i zdrava – reče tek da nešto prozbori, ne odajući što se u njemu zbiva – Ako bude đevojka, kako zboriš, mogu li joj ja nadest ime?

– Koje?

– Neka se zove Anđelika.